

TRANSLATIO STUDII: PRAHA A LIPSKO 1409*

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Praha je mimo jiné známa svými defenestracemi. Události z roku 1409 by mohly nasvědčovat, že jí náleží místo i v dějinách „vyhánění – *Vertreibungen*“. Skutečně? Co se vlastně tehdy v Praze stalo?

Spor o tři hlasy

Kolem poloviny října roku 1408 došla do Prahy pozvání ke koncilu, který na 15. března 1409 svolali do Pisy někteří kardinálové obou soupeřících papežů, římského Řehoře XII. a avignonského Benedikta XIII. První z pozvaných, pražský metropolita Zbyněk Zajíc z Házmburka, od počátku dával najevo loajalitu vůči římskému papeži. A protože arcibiskup byl ze své funkce kancléřem pražského vysokého učení, obě jeho univerzity, právnická a třífakultní, tím dostávaly nepřímý pokyn, jak se zachovat. Král Václav IV. s odpovědí v tak závažné věci nespěchal a teprve 24. listopadu 1408 přislíbil vyslat do Pisy poselstvo, avšak s podmínkou, že koncil uzná jeho nárok na římský královský stolec.

Za této situace stoupla váha třífakultní univerzity, jejíž obec tvořilo kolem tisíce studentů, bakalářů a mistrů. Řada vlivných příslušníků bavorského a saského národa se klonila k arcibiskupovi, jehož stanovisko se shodovalo s předpokládaným postojem jejich panovníka, římského krále Ruprechta Falckého. Za stávající situace, kdy se mělo hlasovat podle univerzitních národů, hrozilo, že proti třem hlasům tzv. cizích národů jediný hlas českého národa nemůže uspět, pokud by se jeho stanovisko odlišovalo. Průběh výroční disputace zvané kvodlibet z počátku ledna 1409 ukázal, že kvůli rozporům mezi národy k jednotnému

* Tento projev jsem přednesl v německé verzi na slavnostním zahájení výstavy *Universitätsgründungen Prag und Leipzig 1348–1409* v nově adaptovaných prostorách archivu lipské univerzity (Universitätsarchiv Leipzig) dne 25. listopadu 2011. Syntetizující text vychází z vlastních výzkumů autora a z literatury věnované 600. výročí vydání Dekretu kutnohorského. Odkazují zde zejména na rozpravu *Kuttenberger Dekret nach 600 Jahren. Eine Bilanz der bisherigen Forschung*, kterou jsem otiskl spolu s Martinem NODLEM v monotematickém čísle tohoto časopisu (AUC-HUCP 49/2, 2009, s. 19–54), jež redigovala paní Blanka Zilynská, a dále na knihu Martina NODLA, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010. Neméně poznatků jsem čerpal z výzkumů Jiřího STOČESE, zejména pak z jeho knihy *Pražské univerzitní národy do roku 1409*, Praha 2010. Pokud jde o nejnovější německou speciální literaturu, opíral jsem se o fundamentální shrnutí problematiky z pera Enno BÜNZE, *Gründung und Entfaltung. Die spätmittelalterliche Universität Leipzig 1409–1539*, in: *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Band 1. Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31, Leipzig 2009, s. 21–325. Máme sice odlišný názor na roli Mikuláše Lubicha, jelikož se však oba pohybujeme na poli hypotéz, jde o kolegiální hledání vhodného řešení. Užitečná je též publikace Enno BÜNZE – Tom GRABER (Hgg.), *Die Gründungsdokumente der Universität Leipzig (1409). Edition – Übersetzung – Kommentar*, Dresden 2010.

postupu ve shodě s panovníkem nedojde a že se tudíž univerzita vysloví proti obeslání koncilu.

Co vše a za jakých okolností se odehrálo v několika málo dnech mezi skončením kvodlibetu a vydáním Dekretu kutnohorského z 18. ledna 1409 lze jen dedukovat na základě dosti nespolehlivých svědeckvých pramenů. Král předně neznámo kdy požádal univerzitu, aby spolu s ním a s kardinály odmítla poslušnost papeži Řehořovi XII. Rektor Henning Baltenhagen za tím účelem svolal univerzitní kongregaci, na níž mistři českého národa s královou žádostí vyslovili souhlas, zatímco mistři tří cizích národů ji odmítli. Třemi cizími národy se rozuměli nejen příslušníci národů *Bavarorum* a *Saxonum*, ale i *Polonorum*, v němž vedle Slezanů, Poláků a Litevců byli i akademici z Durynska, Míšeňska a z území řádu německých rytířů. Přes převahu odmítavých hlasů se rektor neodvážil vyhlásit konečné rozhodnutí a kongregace se rozhodla vyslat delegaci ke králi do Kutné Hory, kde právě přebýval. Jakmile se královi důvěrníci seznámili se stavem věcí, započalo horečné zákulisní jednání. Během krátké doby dostalo přednost veskrze utilitární řešení, jež bylo nejspíše v záloze již delší dobu. Václav IV. se rozhodl ukázat, kdo je v Čechách králem. Ještě téhož dne 18. ledna 1409 „podle vzoru“ pařížské univerzity přidělil českému národu tři hlasy a cizím národům pak jeden.

Vydání Dekretu kutnohorského z 18. ledna 1409 a jeho vyhlášení na univerzitě 26. ledna korporace tří cizích národů zaskočilo. Při slyšení před králem jejich delegace obvinila české kolegy z úkladných konspirací proti vysokému učení a jeho pravověrnosti a takticky projevila ochotu vyslat do Pisy svého zástupce. Václavovi, jenž již 22. ledna uspokojil francouzské poselstvo formálním vypovězením poslušnosti papeži Řehoři XII. za sebe a celé své království, přišla tato nabídka velice vhod, neboť každým dnem očekával příjezd legáta kardinálského kolegia Landulfa Marramaldiho. Aby univerzitní vzpouru uklidnil, král delegaci nezávazně přislíbil ponechat cizí národy při dosavadních třech hlasech. Na předběžně změně nedávného rozhodnutí nepochybně měli podíl Václavovi církevní poradci, kteří panovníka varovali před podporou skupiny podezřelé z kacířství. Když si zástupci českého národa v čele s Husem a Jeronýmem Pražským k němu vydobyli přístup, král se na ně hrubě obořil a pohrozil jim dokonce hranicí, pokud budou pokračovat v dosavadních rozbrojích.

Dějiště dalších sporů se na přelomu ledna a února přesunulo do Prahy. Na královy sliby mluvčí tří národů nemohli spoléhat, a proto se na něho 6. února 1409 obrátili se společnou suplikou, aby jim zůstalo právo tří hlasů, které od založení univerzity požívali. Jelikož však museli počítat s odporem mistrů českého národa, v krajním případě připustili možnost oddělení domácí korporace, která by pak mohla mít vlastní rady, soudy, volby a zkoušky. V zásadě by to neznamenal nic jiného než rozdělení tří fakultní univerzity na dvě samostatné korporace požívající stejná privilegia.

Také domácí mistři-regenti nesložili ruce v klín. Zatímco většina z nich na artistické fakultě odhodlaně prosazovala novou ústavu, opozice starších profesorů kolem Ondřeje z Brodu ztrácela půdu pod nohama a byla rovněž ochotna k ústupkům. Složitost situace podle nich vyvolala potřebu vypracovat varianty kompromisních postupů pro případ, že by Václav splnil svůj slib cizím mistrům. Nejdále zašel návrh, který se pro domácí korporaci spokojoval s trvale vyhrazenou funkcí děkana artistické fakulty, více se však počítalo se strukturální reorganizací univerzitní obce, jež by obyvatelům království anebo celého státního útvaru zajistila minimálně rovnoprávnost.

Za svého pobytu v Praze král Václav IV. dne 16. února zpečetil listinu pro legáta Landulfa, v níž se zavázal podpořit sjednocení církve vysláním slavnostního poselstva ke koncilu a ve shodě s tím se zřící římského papeže Řehoře. Kardinál na oplátku o den později jménem svého kolegia Václavovi potvrdil, že koncil přijme jeho vyslance s poctami náležejícími poselstvu řádného římského krále. Tím pro danou chvíli Václav IV. dosáhl svého a nemusel brát ohled na univerzitní rozepře. Jinak tomu však bylo v případě cizích mistrů a studentů ze zemí panujícího krále Ruprechta, který své poddané na zahraničních univerzitách varoval před odmítnutím poslušnosti papeži Řehořovi. Ti se znovu ocitli v dvojmíh ohni, a je proto možné, že již nyní uvažovali o ultimativním postupu v podobě přísahy, kterou by se pod vysokými tresty vzájemně zavázali odejít z Prahy, pokud by Václav v plném rozsahu Dekret kutnohorský neodvolal. Svou rozhodnost pak projeví i tím, že 23. února přistoupili k pravidelné volbě examinátorů při bakalářských zkouškách podle starého řádu. Mistři českého národa však s odvoláním na králův výnos zkoušky zmařili. Spíše se ale zdá, že přísaha přišla na řadu až později, neboť odejít v zimě z Prahy do neznáma nemohlo nikoho zlákat.

Pravděpodobně v této době Husův advokát Jan z Jesenice předložil *Obranu Dekretu kutnohorského (Defensio mandati)*. Změnu univerzitních hlasů považoval za *fait accompli*, králův mandát pak za plně legitimní akt jak ze zákona božího, tak lidského. K osmi hlavním bodům zdůvodňujícím králův postup, a tím i vyvýšenost domácího národa nad všechny ostatní, připojil další podpůrné argumenty vyplývající jednak z práva přirozeného, jednak z práv kanonických a římských. Poté, co vyvrátil námitky „německého“ národa, v závěru podal apoteózu „pravých“ Čechů po otci i matce, kteří se údajně na univerzitě nejen počtem, ale i ve všech vědách a schopnostech pozvedli nad cizince.

V univerzitních kuloárech dále panovala nejistota, na kterou stranu se přikloní králova přízeň. Určitého kompromisu bylo dosaženo pouze při volbě univerzitní delegace do Pisy, a to na základě paritního principu. Český národ tuto poctu přidělil profesorovi teologie Ondřejovi z Brodu, ostatní tři národy nevděčným úkolem pověřily bakaláře teologie a doktora medicíny Helmolda Gledenstede ze Soltwedelu. Vynucený kompromis v případě poselstva ke koncilu však nebyl ze zásadních důvodů přijatelný pro pravidelné volby rektora a děkanů, připadající na svátek sv. Jiří. Korporace tří cizích národů se tentokrát spokojily s pasivní rezistencí, neboť odsunutím voleb se prodlužovalo funkční období jejich rektora Henninga z Baltenhagenu i děkana artistické fakulty Alberta Varentrappa. Neklid na univerzitní půdě zvyšovaly občasné konfliktní střety prudkých hlav, jež mimo jiné údajně způsobily úhonu jednomu z původců nynějších rozbrojů, saskému mistru Ludolfu Meistermannovi.

Dvorní osnovatelé Dekretu si byli dobře vědomi, že si univerzitní bezvládnost vyžádá nový zásah panovnické moci. Ve čtvrtek 9. května 1409 dopoledne, kdy místo pravidelné disputace probíhala jedna z porad cizích mistrů, králův komisař Mikuláš Bohatý v doprovodu staroměstských konšelů a ozbrojenců přerušil shromáždění a vynutil si vydání univerzitních a fakultních insignií. Byl to mocenský akt, který se měl v dějinách pražské univerzity nejednou opakovat. Na kolejním dvoře pak komisař Mikuláš přečetl Václavův mandát, jímž byl v důsledku interních rozporů mezi národními korporacemi výjimečně ustanoven rektorem univerzity mistr Zdeněk z Labouně a děkanem artistické fakulty mistr Šimon z Tišnova.

Sbohem Praho

Třebaže se králův mandát zřejmě ani slovem nedotkl lednového ustanovení o třech českých hlasech, jež oficiálně vešlo v platnost až zářijovým zápisem do knihy univerzitních statut, čeští mistři využili bojkotu svých protivníků a na řádně svolané konvokaci profesorského sboru artistické fakulty 14. května zvolili v souladu s Kutnohorským dekretem členy semestrálních komisí. Většina německých mistrů a studentů shledala protest vůči královské nominaci z 9. května bezúčelným a rozhodla se naplnit závazek vzájemné přísahy. Manifestační účinek měl zvýšit společný exodus, k němuž došlo kolem poloviny května. Král Václav je 28. června bezprecedentně zbavil všech univerzitních hodností a prohlásil je za vyhnance. I když část cizích studentů a bakalářů odešla z Prahy se značným zpožděním a někteří z nich zde dokonce ještě složili zkoušky, secese nabyla hromadné povahy a svými mezinárodními i domácími důsledky v mnoha ohledech hluboce zasáhla nejen do univerzitních poměrů, ale i do vývoje českého reformního hnutí. Odchod sedmi až osmi set cizích studentů a mistrů měl ale i závažné hospodářské důsledky pro infrastrukturu služeb a živností na Starém Městě. A jelikož většina postižených hospodářů, krčmářů a nejrůznějších živnostníků patřila k německému obyvatelstvu, univerzitní secese zvýšila národnostní napětí v pražském souměstí.

Hromadných secesí Praha zažila již více, žádnou však v tak velkém rozsahu. Vyhrožovat odchodem z Prahy bylo snadnější, než hrozbu uskutečnit. Mistři kolegiáti a všichni jejich kolegové, kteří měli v Praze církevní obročí nebo jinak zajištěnou existenci, by se k odchodu jistě nepřipojili, kdyby jinde neměli možnost se uplatnit. Obezřetnost museli zachovat i ostatní mistři, kteří v Praze měli pronajaté domy či místnosti pro své bursy. V jejich zájmu bylo vydržet nejméně do konce semestru, aby mohli vybrat od studentů taxy. Také studenti a bakaláři, zvláště ti, kteří měli před závěrečnými zkouškami, by předčasným odchodem hodně ztratili. Víme-li, že šlo zhruba o sedm až osm set osob, bylo nepředstavitelné, že by se většina z nich mohla hned a plně uplatnit na okolních studiích ve Vídni, v Erfurtu, Heidelbergu, Kolíně nebo Krakově. Ve výhodě byli pouze negraduovaní studenti, kteří byli uvyklí na skrovné ubytování.

Zcela legitimní je proto otázka, kdy se v povědomí nespokojených pražských akademiků vynořila možnost transferu části pražského *studia generale* do Lipska. To, co naznačím dále, je na starého muže krok do neznáma, takřka do metahistorie, pro kterou chybějí přímé prameny. Jak jinak však vysvětlit fundaci lipské univerzity, která svým zdařilým nástupem nemá v dosavadních dějinách středoevropských univerzit obdoby? Podle převládajícího pojetí uplynulo od vlastního záměru, k němuž dal v květnu a červnu 1409 podnět příchod pražských akademiků, k prvním zkouškám a promócím artistů koncem listopadu zhruba půl roku. Zázraky se neděly ani ve středověku.

Translatio studii do Lipska

V univerzitním prostředí nelze nic utajit. Bylo tomu tak dříve a platí to i dnes. Je tudíž nanejvýš pravděpodobné, že zpráva o Dekretu kutnohorském se roznesla po celé střední Evropě, kterou v téže době navzdory zimnímu počasí křížem krážem cestovali vyslanci kardinálů i světských panovníků. Hledáme-li muže, který měl zkušenosti z vysoké církevní

politiky a dobré styky, pak jím byl kancléř míšeňských markrabat Mikuláš Lubich. Jako právník vyškolený v Praze, dlouholetý kuriál a konzervátor erfurtské univerzity byl totiž velice dobře obeznámen s univerzitním prostředím i s událostmi v Praze. Je dokonce možné, že o založení univerzity v Lipsku se uvažovalo již před vydáním dekretu krále Václava IV. z 18. ledna 1409.

Saská obchodní metropole usilovala o samostatnou latinskou školu již v poslední čtvrtině 14. století. Proč nevyužila papežského privilegia z roku 1395, není známo. Na druhé straně to byla lipská městská rada, která již 4. července 1409 získala pro pražské „mistry svobodných umění“ dům v Petersstraße. Jen tak se mohl uskutečnit transfer výuky z Prahy, která v Lipsku započala s počátkem podzimního semestru, tj. dva měsíce před vlastním založením univerzity. Bez zájmu a příspěví města, v němž univerzita měla sídlit, by rychlé započetí výuky možné nebylo. Nejsem první, kdo se podivil, že pražští exulanti dali přednost Lipsku před Drážďany. Ve vstřícnosti lipské městské rady lze spatřovat jeden z reálných důvodů.

Na první pohled by se mohlo zdát, že založení univerzity právě v Lipsku vycházelo vstříc potřebě jednak místního měšťanstva, jednak přilehlých i vzdálených oblastí na sever od Prahy, na východ od Erfurtu a na západ od Krakova. K tomuto rozlehlému území je třeba přičíst skandinávské země, odkud přicházeli studenti do Prahy ve zvlášť velkém počtu. Na saský univerzitní národ pražské právnické univerzity, kde díky edici dnes ztracené matriky máme spolehlivé údaje, v letech 1400–1408 připadalo 36,5 % imatrikulací. Jelikož však studenti z Míšeňska a Durynska se v Praze zapisovali do polského národa, je třeba vzít v potaz též jistou část imatrikulací i tohoto národa, které v daných letech dosahovaly téměř 32,5 %. V absolutních číslech šlo o 379 studentů, v průměru pak mezi 35 až 40 zájemci o právnické vzdělání. Tyto údaje mají sice jen orientační povahu, protože právnické univerzity se Dekret kutnohorský netýkal, přesto však dávají jistou představu o potenciálním množství studentů ze spádového území příští univerzity.

V případě nepočtenější fakulty svobodných umění známe jen počty examinovaných bakalářů a licenciátů po úspěšném složení magisterských zkoušek. Vezmeme-li v potaz pouze ty bakaláře, jejichž příslušnost k univerzitním národům v letech 1399–1408 bylo možné zjistit, pak šlo o 473 *Saxones* a *Poloni*, tj. více než 55 % všech graduovaných studentů. Údaje o licenciátech můžeme pominout, neboť většina z nich již byla zahrnuta mezi bakaláře. Hra s nepřesnými čísly je ovšem sporná, co si však má historik počít, když jiné údaje nemá? A protože jsme zatím nepřihlédli k bavorskému národu, jehož někteří příslušníci také dali přednost odchodu z Prahy do Lipska, můžeme roční počet potencionálních imatrikulací v Lipsku považovat za přijatelný odhad. Porovnáme-li ho s počtem 507 imatrikulovaných osob v prvních dvou semestrech, pak ještě více vystoupí do popředí reálnost lipské fundace. Zakladatel lipské univerzity se nemusel o její příští studenty obávat.

Zanechme kouzlení s čísly a vraťme se k Mikuláši Lubichovi. I kdyby původcem záměru založit v Lipsku novou univerzitu nebyl přímo on, nýbrž jeden z jeho pánů, pak byl alespoň pověřen jeho uskutečněním. Na jaře 1409 bylo ovšem již zřejmé, že nelze počítat s dosavadním římským papežem Řehořem XII. Zdá se, že jak Fridrich I. Svárlivý tak i jeho mladší bratr Vilém II. řečený Bohatý se v tomto ohledu nemínili vázat příkazy krále Ruprechta, zvláště když v příštím koncilu anebo jím zvoleném papeži viděli možnou oporu v jejich sporu se svými početnými příbuznými, jmenovitě s durynským hrabětem Fridrichem a s norimberským purkrabím Fridrichem VI.

Jelikož Mikuláš Lubich dorazil do Pisy 7. května 1409, Prahou mohl projíždět koncem března nebo počátkem dubna. Nejspíše právě v té době se nespokojení mistři tří cizích národů mohli dozvědět o impozantním plánu míšeňských markrabat, který spočíval v založení nového studia se čtyřmi fakultami, ve zřízení dvaceti finančně zajištěných profesur a snad i dvou mistrovských kolejí. To byl pro rozhněvané pražské mistry slibný výhled do budoucnosti a pádný důvod k radikálnímu postupu. Přišel čas doplnit ultimativní požadavky závaznou přísahou. Lipských míst nebylo málo, čekatelů však mnohem více, a proto si je bylo třeba zasloužit. Kostky byly vrženy.

Dne 5. června 1409 byli na patnáctém generálním zasedání koncilu oba papežové, Řehoř XII. a Benedikt XIII., „jako notoričtí schismatici, příznivci schismatu, zatvrzelí heretici a křivopřísežníci“ vyloučeni z církve. Pražští wyclifisté byli proti nim křesťané ryzí víry. Krátce na to zasedlo konkláve, které 26. června zvolilo milánského kardinála Petra Philargi za nového papeže Alexandra V. Hned jak 7. srpna koncil v Pise skončil, Mikuláš Lubich rozvinul všechno své diplomatické úsilí. Musel mít sebou vysoké sumy peněz, neboť jinak by se mu sotva podařilo tak rychle naplnit jeden z hlavních cílů jeho diplomatické mise. Již 9. září 1409 dal papež Alexandr V. příkaz připojit olovenou bulu k listině, v níž povolil Fridrichovi IV. a Vilémovi II. založit v Lipsku „studium svatého bohosloví, obojího práva, dále též lékařství, sedmera svobodných umění a jiných povolených oborů“.

Není na nás řešit záhady, která se nad četbou této buly vynoří. Zlistinění tak významného dokumentu zpravidla předcházela suplika. Vzhledem ke krátké době mezi 26. červnem a 9. zářím bylo nemožné, aby Lubich uskutečnil cestu do Míšně a zpět a ještě stačil vše potřebné v Pise zařídit. Předchozí instrukce mu stačit nemohly, a proto je třeba předpokládat, že mu nové pokyny přinesli zvláštní poslové. Ti mu také mohli sdělit, že do Lipska již přišlo nejméně dvacet doktorů a mistrů, o nichž je pak řeč v Alexandrově bule. V této souvislosti se vynořuje pochybnost, zda bylo vůbec reálné připravit tak složitou fundaci, jakou bylo založení plně fungující univerzity se všemi fakultami, až po příchodu „Pražanů“ (*Pragenses*) do Lipska v druhé polovině května 1409. Lubich potřeboval k vyřízení supliky u papežské kurie dva až tři týdny. Do poloviny srpna mu tedy suplika musela být doručena a to spolu s dalšími informacemi a příslušnou sumou zlatých pro taxy papežské kurie a kanceláře.

Při rychlé jízdě z Míšně do Pisy by cestu snad bylo možné stihnout za čtyři týdny. Na celé zajištění fundace by pak zbývalo zhruba šest týdnů od konce května do poloviny července. V tomto mezidobí by dvorská komora musela najít finanční zdroje pro dvacet mistrů, o jejichž životních potřebách a pevných stipendiích je řeč v Alexandrově listině. Sečteme-li všechna stipendia (*sallaria*) uvedená v zakládací listině obou markrabat z 2. prosince 1409, šlo o částku 390 florénů ročně, což pro její kapitálové zajištění vyžadovalo sumu přibližně desetkrát vyšší. Také pořízení dvou domů pro Větší a Menší kolej vyžadovalo poměrně vysoké prostředky, uvážíme-li, že v první muselo nalézt samostatné pokoje dvanáct a v druhé osm kolegiátů. V tomto případě byla spoluúčast městské rady zvlášť potřebná, ne-li přímo nezbytná.

Vše také nešlo tak hladce, jak by si pražští exulanti a zakladatelé lipské univerzity přáli. Ještě dříve, než oba bratři, Fridrich Svárlivý a Vilém Bohatý, vydali 2. prosince 1409 společnou zakládací listinu, papežský dvůr řešil další supliku, kterou tentokrát podali doktoři, mistři a studenti vysokého „učení města Lipska v merseburské diecézi“. Kdybychom lpěli na textu listiny papeže Alexandra V. z 19. prosince 1409, pak by se uvedeným žadatelům

stalo nemálo újmy materiální a jiné povahy nejen od všemožných arcibiskupů, biskupů, prelátů a řeholníků, ale i od světských vévodů, hrabat, zemanů i jiných laiků včetně městských obcí a jednotlivců. Což o to, někteří z exulantů mohli mít jisté potíže s prebendami a majetky, které zanechali v Praze a v Čechách.

Leč zdání klame. Naprosto stejné formulace nalezneme v listině z 31. srpna 1383, v níž papež Urban VI. jmenoval konzervátory pražské univerzity. Papež tradičně jmenoval tři ochránce práv univerzitních korporací a jejich členů, přičemž první byl zpravidla představitel diecéze a další dva nižší hodnostáři, kteří se zabývali vlastním vyřizováním žalob a případně též soudními procesy. Spěch, s nímž se doktoři a mistři nově založené lipské univerzity dožadovali ustanovení konzervátorů, téměř jistě souvisel s bojem saského národa na pražské třífakultní univerzitě o vlastní subkonzervátory a jejich počet. S velkou pravděpodobností tak šlo o preventivní ochranu, která byla pro pražské mistry citlivou záležitostí již koncem 14. století. Za konzervátory lipské univerzity papež Alexandr V. jmenoval příslušného merseburského biskupa a děkany domů v Merseburgu a Naumburgu. Funkci kancléře lipské univerzity a jednoho z tzv. konzervátorů Lubich předurčil sobě. Když roku 1411 nastoupil na uprázdněný stolec merseburského biskupství, stal se až do své smrti roku 1431 držitelem obou úřadů. Asi nepochybně konstatováním, že tak byly oceněny jeho zásluhy o vznik lipské univerzity.

Jaké „vyhnání“, když se mistři cizích národů sami rozhodli z Prahy odejít? Tak také argumentoval při své kostnického obhajobě Jan Hus. Tímto však toto obvinění nelze smést ze stolu. Král Václav IV. listinou z 28. června 1409 vyhostil z univerzity ty, kteří konspirovali ke zhoubě univerzity, královy důstojnosti i celého království a kteří tak porušili svoji přísahu pražskému vysokému studiu a neuposlechli králových varování i příkazů. Pro jedno šlo o bezprecedentní porušení akademických svobod. Pro druhé o jeden z aktů lucemburské politiky, která univerzity přesahovala ze sféry duchovní do světské moci. Prostředky pražskému vysokému studiu poskytl panovník, ten také roku 1372 podle všeho souhlasil s vyčleněním právnické univerzity a on rovněž využil své pravomoci ke změně univerzitních hlasů. Nezapomínejme, že Václav IV. v té době nebyl již řadu let uznáván za římského krále, a že tudíž Praha i její univerzity pozbyly někdejší říšskou působnost. V této věci nebude nikdy dosaženo plné shody, neboť obecně vzato, akademické svobody je třeba chránit jako oko v hlavě. Platilo to však pro obě naše univerzity, když vylučovaly ze svého středu Židy a nepřátele socialismu?

Z konspirativního jednání usvědčil svou stranu sám Hus, když měl v euforii po manifestačním odchodu jeho kolegů Prahy ze své kazatelny vyhlásit: „Dítky, pochválen buď Bůh všemohoucí, že jsme Němce vyloučili a dosáhli záměru, o který jsme stáli. Jsme vítězi.“ Obdobně zřejmě smýšleli i jiní čeští mistři a to bez ohledu na svůj vztah k reformnímu hnutí. Bádání v tomto ohledu postoupilo vpřed a dosti podrobně již zmapovalo složité soužití na pražské univerzitě před rokem 1409. Ostatně secese v roce 1409 nebyla první. Pražská univerzita se stala tu více, tu méně „matkou“ řady střeoevropských univerzit. Ani tyto starší odchody pražských mistrů se neobešly bez sporů a hořkostí, zvláště když se týkaly obsazování uvolněných míst v mistrovských kolejích. Do hry stále více vstupovaly i národnostní momenty. Kdo by mohl zazlívát Čechům, že chtěli být ve svém království hlavou a ne ocasem? Od konce 90. let narušovaly pak svornost univerzity (*concordiam universitatis*) postoje k učení oxfordského reformátora Johna Wyclifa. Kaceřování českých mistrů se naopak stalo oblíbenou činností některých jejich německých kolegů.

Podle nestora české husitologie Jiřího Kejře by však bylo nepochopením pravého stavu věci vykládat Dekret kutnohorský jako vyústění nacionálního sporu Čechů s cizinci. Ve skutečnosti král Václav přikročil k drastickému zásahu o změně hlasů proto, že tři cizí národy svou podporou tehdy vládnoucího Ruprechta III. Falckého mařily jeho snahy znovu zasednout na římský stolec. Tolik Kejř. I když mnohé zůstává ještě utajeno, lze se odvážit hypotézy, že by k hluboké revizi univerzitní ústavy dříve či později došlo i bez králova mandátu z ledna 1409. Právě tak je vysoce pravděpodobné, že by nová univerzita v Lipsku vznikla i bez akceleračního impulzu pražské secese.

Na barevné pohlednici vydané roku 1909 „na paměť založení univerzity v Lipsku“ vidíme menší skupinu profesorů v talárech, kteří s úklonou a vděčnými pohledy vzhlížejí k Fridrichovi IV. Svárlivému, který jim pravici kyne na pozdrav. Ostatní jejich kolegové, bakaláři a studenti v krátkých tabartech, zatím ještě po svém odchodu z Prahy kráčejí po cestě do Lipska. Představa malíře z počátku 20. století není příliš vzdálena dávné skutečnosti, neboť odchod z Prahy měl nepochybně hromadný ráz.

Po secesi sedmi až osmi set cizích studentů a mistrů se pražská univerzita co do velikosti přiřadila k většině středoevropských vysokých učení a definitivně tak ztratila autoritativní prestiž z doby Karlovy. Dříve či později muselo k této degradaci dojít. Svůj středoevropský primát pražská teologická fakulta ztratila hned na počátku schismatu. Po Erfurtu (1379) získala teologii vysoká studia v Heidelbergu (1386), Vídni (1389), Kolíně (1393) a Krakově (1397). Lipská univerzita jako první po Praze získala teologickou fakultu hned od samého počátku. Nesporně šlo o mimořádné privilegium, byť ho pak s výjimkou Rostocku obdržely všechny nové fundace. Vývoj v tomto ohledu prostě nebylo možné zastavit.

Zůstaňme ještě na půdě teologické fakulty. Většina jejích profesorů byla v Praze velmi dobře zajištěna jednak v koleji Všech svatých, jednak v Karolinu. Žádný z nich, pokud je známo, se exodu nezúčastnil, což platí i pro staříčkého doktora teologie Jana z Hildesheimu, váženého člena saského národa a kanovníka koleje Všech svatých. Pro pražské poměry je příznačné, že z 31 jmenovitě známých kanovníků *cum officio lecturae* jich 18 mělo nejvyšší grad *in theologia* a pouze jeden *in medicina*. Obdobně i 22 z 54 doložených kolegiátů Karolina vystupuje s titulem profesora, mistra nebo doktora bohosloví, sedm dalších dosáhlo nejméně jednoho z bakalářských titulů téže fakulty. Z toho plyne, že výuka teologie byla v Praze i po odchodu řady doktorů a bakalářů dostatečně zajištěna. Úpadek a posléze i zánik fakulty způsobily vnitřní rozbroje v důsledku sporů o pravověrnost učení Jana Wyclifa a jeho českých následovníků. Obdobným vývojem se vyznačovala i právnická univerzita. Podle slov jejího dějepisce právě ona, které se Dekret kutnohorský netýkal, na něj během několika málo let doplatila svým rozpadem a konečným zánikem. Slušně se držela díky několika královským lékařům a hvězdářům lékařská fakulta. Jedenáct gradů, z toho tři mistrovské, které udělila v kritickém desetiletí 1410–1419, odpovídal počtu promócí ve Vídni a v Kolíně.

I když manifestační odchod cizích mistrů a studentů nejvíce poznamenal fakultu svobodných umění, právě ona nejlépe obstála ve zkoušce doby vymknuté z kloubů. Exodus předně nesnížil dosavadní úroveň výuky, neboť v tomto ohledu čeští žáci již dříve dorostli své cizí učitele. První léta po roce 1409 naopak provázela horečná aktivita reformního kruhu kolem Jana Husa, jenž se snažil navenek ukázat, že pražská univerzita nadále zůstává centrem učenosti. Dokladem toho je především Husův vzorně připravený kvodlibet, jenž účastí 54 mistrů a šíří diskutovaných otázek zastínil všechny známé pražské kvodlibety.

Nové uspořádání hlasů reformistům rovněž umožnilo rozšířit legální propagační kampaň. Ta ale ve svém důsledku vystupňovala střetnutí s arcibiskupem, jež bylo spory o platnost Dekretu kutnohorského dočasně utlumeny. Na místě je spíše otázka, zda k pádu pražského vysokého učení více nepřispěly následné střety univerzitních reformistů s arcibiskupem, kapitulou a profesory teologické fakulty. Neméně je třeba vzít v potaz panovníkovy přímé zásahy do univerzitních záležitostí, jež posílily charakter zemské, na panovníkovi závislé univerzity v duchu přísahy věrnosti panovníkovi a zemi, kterou po roce 1409 skládali jak rektori, tak všichni studenti po imatrikulaci.

Pro bývalé pražské mistry se Dekret kutnohorský stal jednou z hlavních příčin úpadku pražského vysokého učení. Zlatá doba i pro některé z nich však vzala za své. Povědomí máme i o exulantech, kteří počítali s návratem do Prahy. Nebylo to jen z nostalgie po výstavné metropoli, ale i z materiálních důvodů. To však byly jen výjimky z pravidla. Nově založené vysoké učení v Lipsku jim umožnilo takřka bez přerušení pokračovat v akademické kariéře, někdy dokonce s lepším životním zajištěním než v Praze. Jan Hus a Jeroným Pražský, vůdci reformního proudu na pražské univerzitě, se s řadou svých bývalých kolegů znovu setkali na koncilu v Kostnici, kde museli čelit jejich žalobám. Několik pražských teologů, kteří byli s královým souhlasem vyloučeni z fakulty, hledalo nebo našlo azyl i v Lipsku.

Sám jsem kdysi věnoval nemálo úsilí, abych zjistil počet bývalých pražských akademiků, kteří položili základy lipské univerzity. Dodnes soudím, že pravděpodobnější jsou čísla spíše vyšší než nižší. I kdybych se však mýlil, podstatné je, že to byli *Pragenses*, díky nimž výuka svobodných umění v rámci tří pražských národů mohla kontinuálně pokračovat v Lipsku takřka již se započatím podzimního semestru. Vše další již vyplývalo z autonomní činnosti nové univerzity. Její fundace byla jednou z nejpozoruhodnějších kapitol v dějinách středoevropských univerzit. Promiňte mi, pokud jsem zbytečně přinesl sovy do saských Athén.

Dovětek z července 2015

Otázka, kterou jsem si položil úvodem, může se bez znalosti kontextu jevit příliš krátkým spojením vzdálené minulosti a polistopadového diskursu. Pozvání ke slavnostní přednášce v novém archivu univerzity v Lipsku bylo však pro mne natolik významné, že bych považoval za nedůstojné obcházet problém, který se dokonce vynořoval i v okruhu rektorátu Univerzity Karlovy. Má se připomínat akt mocenské povahy zasahující do sféry akademických svobod, akt, s nímž byl spojen odchod několika set zahraničních mistrů, bakalářů a studentů, a jímž poklesl význam pražské Almae matris na provinciální úroveň? Bylo tomu jen postranně, jakoby ozvěnou dohasínajícího postmodernismu na straně jedné a zabsolutněním akademických svobod na straně druhé. Citlivost Dekretu kutnohorského se znovu ukázala při jubileu šestistého výročí upálení Jana Husa na základě rozsudku kostnického koncilu. Šlo sice o mistra a rektora pražské univerzity, jeho případný podíl na změně univerzitní ústavy bylo však lepší nepřipomínat.

Živá historie se opět ozývala jen v kuloárech a na periferii jubilea, to ale není důvodem nevěnovat jí pozornost. Hlas historika má v této pokoutní diskusi rovněž omezenou váhu, neboť historické poznání nekončí k jednomu datu. Naštěstí se i u nás zatím může svobodně

rozvíjet, takže i promluvu, kterou se zpožděním předkládám českému čtenáři, mohou dříve či později čekat korekce. Dilema reálného stavu vysokého školství a ideálu akademických svobod, které byly jedním z výdobytků středověku, zůstane předmětem sváru. Nikdy a nikde se však nesetkáme s naplněním ideálu. Zastáncům akademických svobod vadí patrně králův zásah v roce 1409 více než církevní postihy a odebrání licenci nonkonformním univerzitám. Ještě něco: nezasluhuje snad přebujelost vysokých škol a školiček osvícenou korekci ze strany státní moci?